

Y A Y I N T A N I T M A L A R I

ATLI GÖÇEBE DEVLETİ VE JAPON İMPARATORLARI ÜZERİNE BİR TEZ*

PULAT OTKAN**

Japonya'da ondokuzuncu yüzyılın sonlarından İkinci Dünya Savaşı'na değin sürdürülen, özellikle savaş öncesinin "Büyük Asya Ülküsü" yolunda geniş çapta devlet desteği görmüş olan Orta Asya araştırmaları sırasında, büyük bir bilgi birikimi sağlanmış, bu alanda ciltlerle kitap, rapor, çok sayıda inceleme ve araştırma yazısı yayımlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle 1960'lı yıllardan başlayarak, Asya'nın tarihsel alanları içinde bağımsız ve ayrı bir dünya olarak ele alınan Orta Asya ile ilgili araştırmalar yeni bir devinim kazanmıştır. Bu devinimin kazanılmasında etkin olan ikinci kuşak bilim adamlarının içinde, Prof. Dr. Masao Mori önde gelenlerden biridir.

Japonya'da, Orta Asya tarihine değişik görüş açılarından bakan bilim adamları da bulunmakla birlikte, Prof. Mori'nin burada tanıtımaya çalışacağımız *Altı Göçebe Devleti*¹ adlı yapıtıyla, bir Japon tarihçisinin konuları ele alış biçimi ve izlediği yöntem konusunda bir fikir edinilmiş olacaktır kanısındayım.

Prof. Dr. Masao Mori, Türkiye'de yakından tanınan bir bilim adamıdır. Kendisi, Türkiye ve Almanya'da eğitim görmüş, Leningrad'da konuk öğretim üyeliği yapmış, Çince kaynakları, birkaç Batı dili yanında Türkçe'yi de kullanabilen bir kişidir. Kendisinin, eskiçağ

* Dergimizde yayın tanıtma yazıları arasında bir kısmı "tanıtma makalesi" olarak çıkarılmakta ve bunlar normal punto ile basılmaktadır (bkz., *Erdem*, cilt 1, sayı 3, s. 801, dipnot, ve *Erdem*, cilt 2, sayı 4, s. 281-298).

** Doç. Dr. Pulat Otkan, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Başkanı, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Ankara Üniversitesi.

¹ Masao Mori, *Yuboku Kiba Minzoku Kokka* (Atlı Göçebe Devleti), Kōdan-sha Gendai Shin-sho, 116, Kōdan-sha, Tokyo, 1967, 210 s.

Türk tarihi ile ilgili pek çok yapıtı, ayrıca Türkiye'yi çeşitli yönleriyle tanıttı yazıları bulunmaktadır.

Profesör Mori'nin, *Altı Göçebe Devleti* adlı kitabında, bir önceki kuşağın önde gelen bilim adamlarından Namio Egami'nin 1948 yılında ortaya attığı, "atlı ulusların Japonya'yı istila ettikleri savı" ile bir kültür tarihçisi olan Eiichiro Ishida'nın yine aynı doğrultudaki varsayımı temel alınarak, Kuzey Asya'nın atlı göçebe devletlerindeki hükümdarları ile Japon imparatorları arasında bir bağ kurulabileceği, bu bağın da Şamanizm olduğu savunulmaktadır.

Namio Egami'nin 1948 yılında *Japon Ulusu: Kültürünün Kaynağı ve Japon Devleti'nin Oluşması* konulu sempozyumda ortaya attığı, bilim çevresinde ve geniş kitleler üzerinde büyük yankılar uyandıran, *atlı uluslar savı* özetle şöyle :

Avcılık ve toplayıcılığı temel yaşam biçimi edinen Japonya'daki Jomon Kültürü, çeltik tarımını temel alan Yayoi Kültürü'ne doğru oldukça hızlı bir gelişme göstermiştir. Orta ve Güney Çin'den gelen çeltik kültürü ile Jomon Kültürü'nün geleneklerinin karışması sonucu kurulmuş olan Yayoi Kültürü, daha sonra Güney Kore'nin Yontma Taş Kültürü, Kuzey-doğu Asya kökenli maden kültürü ve ayrıca, kısmen Han Dönemi Çin'inin eşyalarını da özümleyip, oldukça karışık bir nitelik kazanmıştır. Ancak, bu Yayoi Kültürü, aslında çeltik tarımına dayanan, saf tarımcı bir kültür olup, barışçı, askeri olmayan ve ayrıca, kehanetçi ve dinsel törenci olup, bunların göreneklere temelde, Güney-doğu Asya halkları, özellikle Orta ve Güney Çin yerlileri ile ortaklık göstermektedir.

Yayoi Kültürü döneminden sonra gelen Kofun Dönemi, önceki ve sonraki Kofun Dönemi olmak üzere ikiye ayrılıyor. Yayoi Kültürü'nün iç gelişmelerinin sonucu olan önceki Kofun Dönemi'ni sahiplenenler "Wajin"lerdir. Bu arada, sonraki Kofun Dönemi'ne ait mezarlardan, altın ve gümüşten taç, küpe, kılıç, kemer, kemer süsü, işlemeli ayakkabı gibi kıta hükümdarlarının giyim eşyaları çıkmış, ayrıca atlı savaşlarında kullanılmaya elverişli, kıta yapısı zırh, yine atlı savaşlar için yapılmış ince gövdeli demir ok uçları bulunmuştur. Kısacası, Kofun Kültürü'nde, önceki ve sonraki dönemler arasında bir bağlantı kesikliği ve aynı zamanda bir atılım göze çarpmaktadır.

Bu kesiklik ve atılımın, Kore yoluyla Kuzey-doğu Asya'dan, beraberinde kendi mitolojisini, geleneğini, toplumsal dizgesini, güçlü

ve yeni silahlarla birlikte atı da getiren, Wajinlerin yaşadığı, olasılıkla Kuzey Kyushu ya da Honshu'nun Batı kıyısına girip, dördüncü yüzyılın sonlarında, bugünkü Kyoto yakınlarındaki Beş Beylik'in bulunduğu yöreye yayılarak, burada güçlü Yamato Hanedanı'nı kuran ve böylece birleşik Japon Devleti'nin temellerini atan bir grup ile ilişkili olduğu, Japon mitolojisindeki "Ülke Tanrısı"nın yerli halkı (özellikle Wajinleri), "Gök Tanrısı"nın ise, yabancı, Kuzey-doğu kökenli halkları (Gök'ün torunlarını yani, İmparator soyunu) işaret ettiği düşünülmektedir.

Profesör Egami'nin görüşlerinden esinlendiği anlaşılan Eiichiro Ishida'nın *Kültür Çevresi Tarih Görüşü — Göğün Ata Tanrısı ile Yeryüzünün Ana Tanrıçası* — üzerindeki tezi ise şöyledir:

Nemli ve sulak topraklardaki tarımcı kavimler açısından önemli olan, bunların ettikleri tohumları besleyip büyüten, sonbahar gelince, başakları eğilmiş zengin bir hasadı sağlayan, bu arada, bu kişileri üzerinde barındıran geniş topraklardır. Bu nedenle, burada, bu yaratıcı bereket kaynağı olan büyük topraklara, özellikle bunu simgeleyen bir "Tanrıça"ya, "Ana Tanrı"ya, yani "Toprak Ana Tanrıçası"na inanılmakta, "doğurgan ve bereketli kadın" varsayımı, başından beri kişileşmiş tanrı olarak düşünülmekteydi. Ayrıca bu tanrıçalarda, soylarını doğuran "Büyük Ana Tanrıça" ya da "İlk Ana Tanrıça" olma niteliği yoğunluk kazanmakta, ay efsanesi ile aralarında sıkı bir bağ bulunmaktaydı.

Böyle bir inanç ve kültürün bulunduğu yerde, bitki yetiştirici halkların kültürü ile, bu kültürün biçimlenmesi sırasında kadının oynadığı büyük rolün ve bu rolün belirlediği anasoylu, anaerkil bir toplumun yattığı düşünülmektedir.

Ishida, böyle bir inancın bulunduğu kültür çevresini, "anaerkil-tarımcı-büyük toprak ana tanrıca inanç çevresi" diye adlandırmaktadır.

Buna karşılık, çorak bozkır yöresinin göçebe kavimleri arasında, Gök-Gök Tanrısı tapınısının temel inanç biçimi olarak var olduğu düşünülmektedir.

Bu tanrı, insanların ata tanrısı olmadığı gibi, güneş tanrısı da değildir; Türk ve Moğol soyundan göçebe kavimler, Tanrı'yı işaret etmek üzere "Tengri" sözcüğünü kullanmakla birlikte, bu aynı zamanda "gök" anlamına da gelmektedir. Yani, bu inançta başımızın üzerindeki gök Tanrı olarak düşünülmüşe benzemektedir.

İkinci olarak, bu Tanrı, yani gök, doğa ile insan yaşamının yazgısını yöneten, dünya düzeninin “ilâhî mutlağı”dır. Profesör Mori, “böyle bir dünya düzeninin yöneticisi, ilâhî mutlağı olarak göğe tapmak demek olan, son derece akılcı inanç, öyle sanıyorum ki, göğün alabildiğine uzandığı uçsuz bucaksız bir alanda, hayvanlarıyla birlikte ‘su ve otlak peşinde dolaşıp duran’, tepesindeki gökyüzünün düzenli dönüşünü sürekli gözlemleyen göçebe halkların yaşam biçimlerinden de doğmuş bir şey olabilir” demektedir.

Bu arada, bu tür Gök-tanrı’da kişileşmiş tanrı ögesi ya da put bulunmamaktadır. Aslında, bunun kişileştirilmesi hiç olmamış da değildir ama, bu durumda, kural olarak kadın değil de erkek, ana değil baba olarak düşünülmektedir. Bunun göçebe halklara özgü, babanın aile başkanı olduğu, ataerkil toplum yapısında belirlenen bir şey olduğu sanılmaktadır.

Ishida, böyle bir inanca sahip kültür çevresini “Babaerkil-Göçebe-Gök-tanrı İnanç Çevresi” olarak tanımlamaktadır. Kendisi, bu arada daha da ileri giderek, özellikle eski Doğu Uygarlığı’nın biçimlenmesi ile eski çağ devletlerinin doğuş ve çöküşleri sırasındaki dinsel savaşların tarihini, yukarıda sözünü ettiğimiz iki ayrı inanç çevresinin karşılaşması açısından ele alıp, şu sonuca varmaktadır :

“... Doğu Akdeniz’den Hindistan’a değin uzanan Avrasya Kıtası’nın Güney kenarındaki tarım kuşağında gelişen eski Doğu Uygarlığı’nın içinde, eski çağlardan beri süregelen, Kuzey’in bozkır göçebe kuşağının babaerkil, gök-tanrı inancı ile farklı olan, anaerkil, büyük toprak ana tanrı, gizemli seremonileri olan, bereket törenci bir din egemendi. Ancak, Kuzeyli göçebe halkların Güney’e inmesiyle birlikte, bu inanç çevresi üzerine, babaerkil, gök-tanrı, akılcı, tek tanrılı bir inanç çevresi binmiştir. Bu iki ayrı inanç çevresi arasında uzun bir dinsel çatışma olmuştur. Sonuçta, başka kültür alanlarında olduğu gibi, istilacıların dini ilk bakışta üstünlük sağlamış gibi görünmüşse de gerçekte, toprağa bağlı eski tarım kültürü inanç çevresinin üstün gücü altında ezilerek onunla belli bir biçimde anlaşmak zorunda kalmış olduğu, ileri sürülebilir. Öyleyse, bu formülün aynı, başta Çin olmak üzere, acaba tüm Doğu Asya tarihi için de geçerli olamaz mı?”

Gerçekte, Egami ile Ishida’nın görüşleri birbirinden farklı değildir; her ikisi de “bu formül Japon tarihi için de geçerli değil midir” sorusunu sormaktadırlar.

Profesör Mori ise, *Ath Göçebe Devleti* adlı kitabında, söz konusu formülü daha somutlaştırarak, Kuzey Asya, Kuzey-doğu Asya, Kore ve Japon mitolojileri, efsaneleri, seremonileri ve dinsel törenleri arasındaki benzerlikleri vurgulayıp, Kuzey Asya'nın Eskiçağ atlı göçebe (Hsiung-nu) hükümdarları ile Japon İmparatorları arasında bağlantı kurmakta, Eskiçağ Japonyası'nın, Kuzey Asya, Kuzey-doğu Asya ve Kore ile birlikte "Şamanlı Kültür Çevresi" içine yerleştirilmesi görüşünü savunmaktadır.

Profesör Mori'nin yapıtı altı bölümden oluşuyor. Birinci bölümde, genellikle O. Lattimore'un *Moğolistan*'ına dayanarak, Kuzey Asya'nın doğal görünümü, havası, göçebe halkın dünyası betimlenmekte, *Shih-chi* adlı Çin kaynağında "su ve otlak peşinde yer değiştirip dolaşmak" biçiminde tanımlanan göçebe halkın hareketinin, kesinlikle amaçsız, hedefsiz, geliş güzel dolaşmak anlamına gelmediği vurgulanmakta, günümüzden ikibin küsur yıl önce, politik bir evlilik sonucu, Tanrı Dağları'ndaki göçebe bir buduna gelin giden Çinli prensesin şiiri aktararak, göçebe halklar ile yerleşiklerin günlük yaşamlarının ne denli farklı olduğu anlatılmaktadır.

İkinci bölüm "Gökten İnen Kurdun Gizemi" başlığını taşıyor. Bu bölümde, Wu-sunların, Kao-ch'elerin, Göktürklerin ve Moğolların ağızdan ağıza aktardığı ilk ata — atalar efsanesi, bu toplumların yaşamları ya da Ishida'nın "ataerkil-göçebe-gök tanrıcı" dediği inançlarıyla bağlantılı olarak düşünülüp, benzer kurt-ata efsanesinin, Japon efsanesi "Nansō Satomi Hakken Den"de de görüldüğü belirtilmektedir.

Profesör Mori, ayrıca, Kuzey Asya göçebelerinin gökten inen ata inancının Şamanizmle ilgili olduğunu, "Marebito" ve "Kami" inançlarının karışımı olan, Japonya'nın eski "Shinto" dininde ve efsanelerinde de bu inanca rastlandığını söylemekte, Türkçe'de "Şaman" anlamına gelen "Kam" sözcüğü ile Japonca "Kami" sözcüğünün benzerliğine dikkati çekmekte ve "gökten inen ruh" düşünce ve inancının, Macaristan'dan, Sibiryaya, Moğolistan, Mançuryaya, Kore ve Japonya'ya değin uzanan geniş bir alanda görüldüğünü örnekler vererek vurgulamaktadır.

Üçüncü bölümde, "Tahta Çıkış Töreninin Gizemi" başlığı altında, Göktürklerdeki tahta çıkış töreni ele alınmıyor. Çin kaynaklarında anlatıldığı gibi, Kagan adayının bir keçe üzerine oturtulup güneşin döndüğü yönde dokuz kez döndürüldüğü, daha sonra ata bindiri-

lip bir bez parçasıyla boğazının sıkıldığı, soluğu kesilmek üzereyken bezin gevşetilip, kendisine ne kadar süre başta kalacağı sorulduğu, kehanette bulunmasının istendiği belirtilmektedir.

Profesör Mori, bu durumu, Kagan adayının döndürülerek ve boğazı sıkılarak, bir şaman gibi, ama zorla kendinden geçirildiği ve yine bir şaman gibi, kehanette bulunmasının istendiği biçiminde açıklıyor.

Japonya'daki Shinto dinini oluşturan "Kami" inancı, Tenri tarikatı, Konko tarikatı ve Jiu tarikatı içinde de Şamancılığa rastlandığını belirten Prof. Mori, Kitan ve T'o-pa hükümdarlarının, Cengiz Han'ın, Karlukların ve Kırgızların tahta çıkış törenlerinde kullandıkları keçenin, Göktürklerde, hatta Japon efsanelerinde görülenlerle aynı anlamı taşıdığını, bunun, bir kişinin Şaman olurken insan kişiliğinden sıyrılıp ilahî bir ruha bürünmesi, yani sıradan bir kişi olarak ölüp ilâhî bir kişi olarak yeniden canlanması sırasında kullanılan kutsal bir eşya olduğunu, bu hükümdarların güçlerinin kaynağını Şamanizmin ilâhî otoritesinden aldıklarını savunmaktadır.

Profesör Mori'nin kitabının dördüncü bölümü "Madencilik'in Gizemi" başlığını taşıyor. Bu bölümde, Çin kaynaklarında Göktürklerin atası A-shih-na ailesinin Juan-juanların emrinde demircilik yaptığının, Türk adının miğfer ile ilişkili olduğunu belirtildiğini söyleyen Profesör Mori, ilkel toplumlarda, eski Yunan ve Roma toplumlarında, Kuzey Asya'nın atlı göçebeleri arasında ve hatta Japonya'da demirin ilâhî bir güce sahip olduğunu, kötülükleri ve hastalıkları uzaklaştırdığına inanıldığını, Türk ve Moğollarda demircinin aynı zamanda Şaman olduğunu söyleyerek, bu toplumdaki hükümdarın Şaman ve aynı zamanda demirci olarak kabul edildiğini ifade etmektedir.

Kendisi, Türk adının miğferle ilişkili görülmesinin nedenini de Şamanların demirden miğfer giymelerine bağlamakta, ruhlar dünyasıyla insanlar arasında aracı olan Şamanın, insanken tanrı, tanrıyken insan olabilmesinin verdiği ilahî otorite ile yönetim gücüne sahip çıktığını, Kuzey Asya hükümdarları ile Japon İmparatorlarının böyle bir ortak nitelik gösterdiklerini savunmaktadır.

"Başı Hayvan, Gövdesi İnsan" başlığı ile ele alınan, beşinci bölümde, Göktürklerle aynı etnik ve kültürel özelliklere sahip Kao-ch'e-ların ata efsanesini açıklamak amacıyla, önce, Kao-ch'e, Hsüeh-yen-t'o, Kitan gibi, V. yüzyıldan XII. yüzyıla değin, Moğolistan

Yaylası'nın kuzeyi, Altay yöresi ya da Mançurya dolaylarında yaşayan göçebe ve avcı toplumlar ile Aynuların dinsel tören ve efsaneleri ele alınmakta, daha sonra, bunların Şamanist törenleri sırasında, Şamanların ya da bu törene katılanların, gökten inerek vücutlarına giren ruhu temsil etmek üzere, başıyla birlikte bir hayvan derisi ya da maske takınarak, ya da böyle bir kılığa bürünerek törenlerini yürüttükleri belirtilmekte, tören sırasında, bu kişilerin kılığına büründükleri geyik, domuz, ayı, kurt, karga ya da kuğu gibi bir hayvanın davranış ve sesini taklit ettikleri, bunun bir tür kutsal oyun, dinsel tiyatro olduğu ifade edilmektedir.

Profesör Mori, Göktürkler ve Moğollarınki ile benzerlik gösteren Kao-ch'elerin kurt efsanesinin aslında böyle bir Şamanist dinsel tiyatro oyunu olduğunu, Kao-ch'elerin atası olarak kabul edilen ve Hsiung-nu hükümdarının Gök'e adadığı küçük kızı ile evlenen kurdun, aslında bu kılığa girmiş bir Şaman olabileceğini söylemekte, Kao-ch'elerin şarkılarının kurt ulumasına benzediği ile ilgili kayıtları da bu ilkel tiyatrodaki rol alanların kurt kılığına girip, bu hayvanın temsil ettiği ruh ile bütünleşerek, tıpkı kimi Şamanların ayı ya da karga sesini taklit etmeleri gibi, kurt sesi çıkararak bu törene katıldıkları biçiminde yorumlamaktadır.

Profesör Mori, bundan sonraki altıncı bölümde, izlediği mantık doğrultusunda, Şaman'dan doğan bir başkanın, daha sonra kurulan Eskiçağ atlı göçebe devletinin siyasal süreci içinde nasıl bir rol oynadığını, Asya'daki ilk göçebe devlet olan, ayrıca daha sonraki pek çok göçebe devlet için model sayılan, Hsiung-nu (Hun) göçebe devletini örnek alarak açıklamaya çalışmaktadır.

Profesör Mori'ye göre, III. yüzyılın sonlarında, Kuzey Asya'da büyük bir güç haline gelen Hsiung-nu göçebe imparatorluğu şöyle bir süreçten geçerek kurulmuştur :

Neolitik Dönem'de, göçebe hayvancılık yapan boylara Moğolistan Yaylası'nın her yöresinde rastlanmaktadır. Bu boylar, belli bir alan içindeki yaylak ve kışlaklar arasında, belli bir yolu izleyip göç ederek hayvancılık yapmaktaydılar. Bu aşamada boy başkanlığı Şamanların elindedir.

Bu arada, boyların varlıklarını sürdürebilmesi büyük ölçüde iyi bir kışlağa sahip olmalarına bağlıdır. Böyle iyi bir kışlağa sahip olmak için, zamanla boylar arasında çatışmalar başlamış, boy başkanlarının bir Şaman olarak, doğa üstü, yani ruhları çağırıp onlarla

bütünleşen, kehanette bulunarak geleceği haber veren, hastalıkları iyileştiren, bir başka deyişle “ilâhî” yeteneklere sahip bir kişi olmasından çok, bilge, cesur, çabuk karar veren, soğukkanlı, yani yönetimi altındaki göçebe boy askerlerini örgütleyerek başlarına geçebilecek bir atlı göçebe birliği başkanı, bir komutan olarak “dünyevi” yeteneklere sahip bir kişi olması gerekmiştir.

Bir atlı göçebe boyda, böyle üstün yetenekli bir kahraman ortaya çıktığında, ilk iş olarak kendisine sadık atlı askerlerden oluşan bir muhafız ordusu örgütlemekte, bu askerî gücü oluşturan kendi boyuna sıkı sıkıya sarılıp, sonra akraba ya da evlilik ilişkileri olan diğer boy-ları yönetimi altına alarak bunların başkanı olmakta, böylece bir atlı göçebe boy devleti ortaya çıkmaktadır. Hsiung-nularda bunu başaran T'ou-man (Tümen) dir. Ancak, asıl Hsiung-nu İmparatorluğunu kuran Mao-tun (Moğolca, Bogda = Aziz ya da Türkçe, Bagatur = Kahraman) dur.

Göçebe devletin başkanının unvanı, Çince imlerle “Ch'eng-li Ku-t'u Shan-yü” biçiminde yazılmakta, “Yüce Göğün Oğlu” (Ch'eng-li=Gök, Ku-t'u=Oğul, Shan-yü=vasi, geniş) anlamına gelmektedir.

Diğer yandan, devletin siyasal merkezi, aynı zamanda dinî merkez de olan ve çeşitli dinsel törenlerin yürütüldüğü Lung-ch'engdir. Burada, tıpkı T'o-palarda, Moğollarda ve Japonya'da görülenlere benzer biçimde, orman etrafında dönülerek yürütülen Şamanist törenle, gökteki ruhlar ormanın üzerine inmeye davet edilmektedir.

Gerçekte, Shan-yü'nün daha önce bir Şaman niteliği bulunmakla birlikte, göçebe halkın ve kendi inancı doğrultusunda, “dünyevi” güç yanında “ilâhî” gücü de yüklendiği, kendisinin hem en büyük yönetici, hem de en büyük Şaman sıfatını taşıdığı düşünülmektedir.

Profesör, Mori, Japon İmparatorlarının da ülkeyi yaratan tanrıların çocukları (Akitsumikami), “insan kılığına girmiş tanrı” olarak “ilâhî” güç ile “dünyevi” gücü elinde tuttuğunu ve Japon halkının eskiden beri var olan inançlarının bir ürünü olduğunu, bu bakımdan Eskiçağ atlı göçebe hükümdarlarıyla aralarında bir bağ kurulabileceğini savunmaktadır.